

JUHÁSZ GYULA

A német–magyar viszony néhány kérdése a második világháború alatt

A történetírás talán már túljutott a szélsőséges nézeteken Magyarország második világháborús szerepének megítélésében. Az egyik véglet csak azt volt hajlandó látni, hogy Magyarország végig kitartott Németország oldalán, hogy a német megszállás után a deportálásokkal és atrocitásokkal hozzájárult a háború alatti megnagyobbodott terület számítva 569 000 zsidónak minősített magyar állampolgár megsemmisítéséhez. Azt a történelmileg bizonyára egyedül álló tényt látta csak, hogy az 1944 október közepétől a nyilas vezetés alatt álló állam egész gépezete, politikai és közigazgatási vezetése, parlamentje, erőszakszervezetei, hadserege, intézményei egy *másik* államba, Németországba menekültek. A nyilas uralomnak ezt az „utolsó csatlósságát” vetítette vissza a háború egész történetére, ebben látva a német–magyar viszony lényegét a megelőző öt évben is.

A másik véglet hajlamos Magyarország egész második világháborús szerepét kizárólag a brutális német nagyhatalmi nyomásnak betudni, a felelősséget pedig főleg származási alapon (német származású főtisztek stb. felelőssége) áthárítani. Ez a nézet a német–magyar viszony lényegét kizárólag a *kiszolgáltatottságban* véli megtalálni.

Mindkét megközelítés erősen torzítja a valóságot. Ha belülről, budapesti látószögökből próbáljuk megközelíteni a megszállás előtti (1939–1944 közötti) német–magyar viszonyt, jellemzésére elfogathatónak tűnik a „vonakodó” (unwilling) jelző, amelyet F. J. Montgomery, az USA volt budapesti követe használt könyvének címében. Nem vitás, fel lehet fűzni egy ilyen szálra is a megszállás előtti német magyar kapcsolatok történetét, hiszen majdnem minden német igényt vonakodva, alkudozások árán, kompromisszumos eredménnyel teljesített Magyarország, ha teljesített.

Nézzük, milyen kérdésekben volt vita, véleménykülönbség a háború alatt német–magyar relációban?

Külpolitikai vonatkozásban majdnem minden kérdésben. Csak jelzésszerűen és kronológiai sorrendben említem meg a következőket:

1939 szeptemberében a kassai vasútvonalon való német átvonulás visszautasítása; a lengyel menekültek nagy tömegének befogadása és továbbengedése; a Magyarországon maradt 15 000 lengyel ellátása, a lengyel főkormányzóságba való visszatelepítésük megtagadása.

1940 nyarán a német kormánynak igen erős diplomáciai nyomást kellett igénybe vennie ahhoz, hogy Magyarországot visszatartsa a Románia elleni háború megindításától, és hogy a magyar kormányt a bécsi döntés elfogadására készítse. A döntőbíráskodás előtt Hitler nem bízott teljesen annak eredményességében, annyira nem, hogy augusztus

28-án parancsot adott a román olajmezők megszállására szeptember elsejével, ha a politikai tárgyalások nem vezetnek eredményre.

A bécsi döntés következményeként a magyar kormány hozzájárult ugyan az ún. német tancsapatok átvonulásához Romániába magyar területeken, de hasonlóan Svédországhoz, (átvonulás Norvégiába) ragaszkodott a vasúti szállításhoz, s az átutazó német alakulatoknak magyar felségterületen pihenőt nem engedélyezett. Az 1940 telétől folyamatosan átutazó német alakulatoknak vásárolt élelmiszer német katonai őrzését nem engedte meg. Ragaszkodott ahhoz, hogy a német tulajdont képező élelmiszert kizárólag magyar állampolgárok őrizzék és kezeljék.

1940 novemberében Magyarország csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez, de nem írta alá a kiegészítő jegyzőkönyvet a sajtó és propaganda ellenőrzéséről. Eredeti formájában azt sohasem fogadta el.

1941 áprilisában a magyar kormány addigi háborús történetének legsúlyosabb lépését tette meg, amikor átengedte Jugoszlávia ellen a német csapatokat, és ezúttal nemcsak vasúton, s maga is részt vett a támadásban. Ragaszkodott azonban az április 1-i koronatanácsi döntéshez Teleki öngyilkossága után is, nevezetesen, hogy csak a jugoszláv állam formai felbomlása után induljon meg a magyar hadsereg, s csak volt magyar területek megszállásában vegyen részt.

1941. június 26-ig visszautasította a berlini nagyköveten és Werth vezérkari főnökön keresztül sugalmazott önkéntes csatlakozást a Szovjetunió elleni háborúhoz. Háborúba lépésre végül is a kassai provokáció készítette a magyar kormányt, azzal a katonai koncepcióval, hogy viszonylag kis erő bevetésével megszerezheti a németek jóindulatát, és ugyanakkor épségben megőrizheti a magyar haderő nagy részét.

Alig két hónappal a hadbalépés után, miközben német részről újabb katonai erőket igényeltek, a magyar kormányzat már a fronton levő gyorsadtest visszavonását kérte. Ettől kezdve a német–magyar kapcsolatok fő témája a magyar hadsereg részvételének mértéke a háborúban. A magyar kormány újból és újból a magyar haderő kivonását szorgalmazta, vagy azt, hogy az újabb katonai egységek ne a fronton kerüljenek bevetésre, hanem inkább megszállási feladatokat lássanak el. 1942-ig ezt sikerült is elérni, bár rendkívül negatív nemzetközi következményekkel. Sztálin már 1941 karácsonyán kifejezte felháborodását Edennek a magyar megszálló erők tevékenysége miatt. Ez később, 1943-ban hivatalos szovjet állásfoglalásban is teret kapott a magyar kormányok és a magyar nép háborús felelősségének megfogalmazásában, a következő módon: „A szovjet kormány úgy véli, hogy azért a fegyveres segítségért, amelyet Magyarország Németországnak nyújtott, valamint azokért a gyilkosságokért és erőszakos cselekményekért, fosztogatásokért és gyalázatosságokért, amelyeket a megszállt területeken követtek el, a felelősséget nemcsak a magyar kormánynak kell viselnie, hanem nagyobb vagy kisebb mértékben a magyar népnek is.”¹

Ribbentrop az 1942 januári budapesti tárgyalásain az egész magyar haderő frontra küldését kérte, hogy végül is megkapja a második magyar hadsereget. A voronyezsi katasztrófa után azonban már minden katonai tárgyaláson a fő téma a magyar haderő hazahozatalának elérése volt. 1943 őszén olyan döntés is született – bár nem valósult

¹ Magyar–brit titkos tárgyalások 1943-ban. Budapest, 1978. 32/a sz. irat. V. Molotovnak a Szovjetunió külügyi népbiztosának levele Sir A. C. Kerrhez, a moszkvai brit nagykövethoz.

meg –, hogy a magyar hadseregnek német engedély nélkül is parancsot kell adni a hazatérésre. Végül 1944 februárjában maga Horthy kérte Hitlerhez írott levelében a magyar csapatok visszatérésének engedélyezését.

Gazdasági vonatkozásban hasonló súlyos problémák nem merültek fel. A német–magyar kapcsolatoknak ez volt az a szférája, amely a legzavartalanabb volt a háború alatt. Ennek közgazdasági vonatkozásait a dolgozatnak nem feladata elemezni. Csak annyi megjegyzés indokolt, hogy huzakodás leginkább a kontingens és az elszámolás területén volt. Jellemző e tekintetben az az egy évig tartó vita a háború elején, amikor a németek a márka árfolyamának 50%-os felemelését követelték, s amelynek végül is a magyar kormány csak egy részét teljesítette.

Ami pedig a magyar *belpolitikát* illeti, e tekintetben sem lehet súrlódásmentesnek mondani a két ország viszonyát. Nem szólva most a befolyásolásnak olyan áttételes módjáról, mint a szélsőjobboldali csoportok és a fenntartás nélküli németbarát tisztek és államhivatalnokok felhasználása a német nácizmus számára kedvező belpolitikai folyamatok érdekében, főleg 1941 előtt, csak olyan témákat említek, amelyekkel kapcsolatban Németország követelésekkel lépett fel közvetlenül és hivatalosan.

A náci Németország számára különösen irritálóak voltak a magyarországi sajtóviszonyok, amelyeket az alábbiakkal lehet demonstrálni:

A szélsőjobboldali és feltétlen németbarát, de kormánypárti lapok (Új Magyarság, Pesti Újság, Függetlenség, Esti Újság, Pest) összes példányszáma 1940-ben 318 000; 1943-ban 511 000 volt.

Kormánypárti, de a német szövetséggel szemben bizonyos fenntartásokat hangoztató, a belpolitikában a szélsőjobboldallal szembenálló lapok (a reggeli és az esti Magyarország, a Pesti Hírlap) példányszáma 1940-ben 328 000; 1943-ban 410 000 volt.

Konzervatív németellenes és kereszténypárti lapok voltak az 1942-ig megjelenő 8 Órai Újság (gróf Bethlen lapja) a Katolikus Nemzeti Újság, a keresztény Új Nemzedék. Együttes példányszámuk 1940-ben 275 000; 1943-ban 110 000.

Liberális, demokratikus és polgári radikális napilapok voltak a Kis Újság, a Magyar Nemzet, a Mai Nap, az Újság, a Független Magyarország, az Esti Kurír. Összes példányszámuk 1940-ben 295 000; 1943-ban 260 000.

Végül, de nem utolsósorban meg kell említeni az akkori nem semleges Európában egyedülálló jelenséget, hogy a német megszállásig megjelent a szociáldemokrata párt lapja, a Népszava. Pédányszáma 1940-ben 25 000; 1943-ban 40 000. S itt kell szólni a következetesen baloldali és demokratikus parasztpárti hetilapról a Szabad Szó-ról is (30–40 000 példányban jelent meg.)²

A számok azt mutatják, hogy a nem kormánypárti konzervatív-németellenes, liberális, demokrata, valamint kifejezetten baloldali lapok (összes példányszámuk 1940-ben 635 000, 1943-ban 450 000) és a kormánypárti, de a németekkel szemben fenntartásokat hangoztató lapok együttes példányszáma (1940-ben 963 000; 1943-ban 860 000) jóval meghaladta a fasiszta vagy feltétlen németbarát kormánypárti lapok számát. S nem szóltunk most a folyóiratokról és időszaki lapokról. Ha ehhez hozzá-

² *Pintér István*: A baloldali ellenzéki és illegális sajtópropaganda Magyarországon a második világháború alatt. c. előadása alapján. Elhangzott az 1978-as budapesti második világháborús konferencián.

számítjuk, hogy a sajtóellenőrzés Magyarországon 1943 nyaráig, annak az Ullein-Reviczky Antalnak a kezében volt, akit a legnagyobb gyanakvással és ellenszenvvel figyeltek a németek, akkor a magyar sajtóviszonyokkal szembeni ingerültségük érthető. A magyar sajtó gleichschaltolását azonban 1944-ig nem sikerült megvalósítani, még abban a formában sem, ahogy a Ribbentrop-féle jegyzőkönyv elfogadása a német külügyminisztérium beleszólását biztosította volna.

A háború alatt a németek több ízben megkísérelték, hogy beleszóljanak a magyar kormány összetételébe. 1942-ben Bárdossy miniszterelnök lemondatása után különösen izgatta Berlint az új külügyminiszter személye. Mindenképpen meg akarták akadályozni, hogy Ullein-Reviczkyt nevezzék ki, és el akarták érni, hogy Bárdossy kapja meg újból a külügyminisztériumot. Az előbbit elérték, az utóbbit azonban Ribbentrop személyes kívánságára sem. Kállay 1943 nyaráig magánál tartotta a tárcát.

Ismeretes, hogy az 1943 április klesssheimi Hitler–Horthy találkozón a Führer maga követelte Kállay menesztését, amit a diplomáciai nyomás változatos eszközeivel sem sikerült elérni az 1944-es megszállásig. Így következett be az a furcsa helyzet, hogy közel egy évig a Németországgal szövetséges Magyarországnak olyan miniszterelnöke volt, akivel a budapesti német követ – kormányának utasítására – nem érintkezhetett. Ezért aztán amikor 1943 nyarán Nagy Vilmos honvédelmi miniszter eltávolítását követelték, a német kívánságot Filippo Anfuso, a budapesti olasz követ volt kénytelen közölni Kállayval.

A háború alatti német–magyar viszony legnagyobb teherterele 1944-ig kétségtelenül az ún. zsidókérdés volt. A háború alatti legnagyobbodott Magyarország területén élt ugyanis az akkori Európa legnagyobb zsidó közössége, 825 000 ember. A német kormány a magyarországi súlyos zsidótörvények ellenére már 1942 előtt is szüntelen nyomást gyakorolt a zsidókérdés gyorsabb és radikálisabb megoldása érdekében. Néhány hónappal a wannsee-i konferencia után, amely elfogadta a zsidókérdés „végső megoldását” 1942 őszén a német kormány hivatalosan is kérte, hogy hasonlóan, ahogy Szlovákiában és Romániában is történt, Magyarország is valósítsa meg a zsidók teljes eltávolítását a gazdasági és kulturális életből, jelölje meg őket sárga csillaggal, és deportálja az országból a német hatóságok közreműködésével.

Ismeretes, hogy a Kállay-kormány nem tett eleget ennek a kérésnek. S bár Hitler, Ribbentrop, Goebbels, Bormann a legkülönbözőbb módon, hivatalos tárgyalásokon, diplomáciai úton szüntelenül követelték a magyarországi zsidók deportálását, arra csak a német megszállás után kerülhetett sor.

Végül külön kell szólni az 1943-as évről, amely a háború alatti német–magyar viszony mélypontjának tekinthető. A gazdasági kérdésektől eltekintve alig merült fel olyan német igény, amelyre a magyar kormány ne tartózkodással, vitával, vonakodással és elutasítással válaszolt volna, nem is szólva most a béketapogatózásokról, a nyugati hatalmakkal folytatott titkos tárgyalásokról.

A fenti összefüggésben vizsgálva tovább a háború alatti német–magyar viszonyt, mindenekeelőtt az a feltűnő, hogy a harmadik birodalom vezetése 1944 márciusáig bizonyos mértékig tolerálta ezt a vonakodó magatartást. S talán megkockáztathatjuk azt az állítást, hogy igazán kemény nyomást nem gyakorolt Magyarországra azért, hogy ez a birodalom szempontjából kétségkívül irritáló viszony egy simulékonyabb kapcsolattá alakuljon. Lényegében megelégedtek a diplomáciai eszközökkel. Ez egyetlen más kis szövetségesnél sem volt így. A diplomáciai eszközöket mindenütt a kisebb vagy nagyobb

létszámú német csapatok fenyegető jelenléte támasztotta alá. Német csapatok voltak ugyanis Szlovákiában 1939 tavaszától; Romániában 1940 októberétől; Bulgáriában és Horvátországban 1941 tavaszától.

Az is figyelemre méltó, hogy 1943 nyarától több mint fél évig, a semleges országokon kívül Magyarország volt Európa egyetlen olyan állama, ahol megszállóként vagy „fegyverbarát”-ként nem tartózkodtak német csapatok.

Az eddig elmondottak alapján talán nem erőszakolt kérdés az, hogy miért nem alkalmaztak Magyarország esetében drasztikusabb eszközöket, főleg a magyar belpolitikát érintő céljaik maradéktalan elérésére? A kérdés azért is jogos lehet, mert a náciizmus természetéből egyébként is hiányzott a kompromisszumra való hajlam, a minimális toleranciára való készség. A külpolitikában is mindig a „totális” megoldásokra törekedett, ami egyet jelentett azzal, hogy majd minden téren a diplomáciai eszközök helyébe nagyon gyorsan a katonai megoldás lépett, vagy azzal kombinálódott.

A választ, legalábbis részben, abban kell keresnünk, hogy a német kormányzat számára mi volt igazán fontos Magyarország vonatkozásában 1944-ig. Az egyik a gazdasági kapcsolatok, vagyis az, hogy a magyar, főleg élelmiszerszállítmányok zavartalanul megérkezzenek a birodalomba. A másik Magyarország stratégiai helyzetéből következően a német haderő folyamatos átvonulásának biztosítása magyar területeken, illetve a román nyersolaj útjának biztosítása. Ehhez képest a második magyar hadsereg doni katasztrófia után 1944-ig a háborúban való magyar katonai részvétel sem tűnt fontosabb dolognak, legalábbis önmagában nem, hanem a román részvétellel együtt. A rendkívül rossz román–magyar viszony miatt ui. a két ország a maga katonai részvételét a másik részvételének mértékétől tette függővé. 1943-ban még ez a szempont is háttérbe szorult. Bizonyítja ezt az is, hogy a németek akkor beleegyeztek volna a magyar csapatok kivonásába a Szovjetunió területéről, ha cserébe néhány hadosztállyal Magyarország részt vett volna Szerbia megszállásában.

A német magatartás másik okát a náci vezetők Magyarországról vallott felfogásában kereshetjük. Bár a gazdasági kapcsolatok és az átvonulás tekintetében nem volt nagyobb zavar, a németekben élt egy olyan meggyőződés, hogy komoly zavar akkor támadna, ha Magyarország szuverénitását érné támadás, mert ez csak összekovácsolná a magyar társadalmat. A Horthy-rendszer belső kohézióját ugyanis elég erősnek tartották – mint az Hitler több megjegyzéséből is kitűnt – a szélsőjobbaldalt és befolyását viszont talán gyengébbnek, mint amilyen ténylegesen volt. Mindenesetre német részről úgy vélték, hogy amíg közvetlen külső veszély nem jelentkezik, nagyobb baj a német–magyar kapcsolatokban nem lesz. A magyar politikai vezetés akkor válik majd teljesen megbízhatatlanná, ha ez a külső veszély valamelyik szövetséges hadsereg formájában a magyar határoknál megjelenik. Addig a félelem bizonyos veszélyektől amúgy is arra készteti a magyar kormányt, hogy a hadviselés szempontjából legfontosabb német igényeket kielégítse.

Nem kétséges, egyfajta félelmet fenntartottak a Magyarországot körbevevő és vele szemben területi igényeket támasztó államok berlini magyarellenes intrikái. Ennek azonban nem volt túlságosan nagy jelentősége, különösen 1942 után nem. Német részről nem is éltek a fenyegetésnek ezzel az eszközzel, még 1944-ben sem. Ismeretes, hogy amikor Hitler tervbe vette a szlovák és román részvételt Magyarország megszállásában,

hamar lemondott elgondolásáról, mert tartott attól, hogy Antonescu Észak-Erdélyt kéri cserébe.

A magyar politikai vezetés igazi félelme abból fakadt, hogy egy esetleges közvetlen német beavatkozás megdöntheti Horthy hatalmi rendszerét, és a szélsőjobboldal hatalomra juttatása megakadályozhatja a rendszer átmentését a háborún. Vagyis az igazi félelem a német megszállástól való félelem volt. Ez a félelem a kritikus szituációkban mindig a német érdekeknek még megfelelő döntést eredményezett.

Ugyanakkor nem volt tapasztalat arra, hogy a németek pusztán a gyanú alapján megszálltak volna egy szövetséges országot. 1943 nyara előtt Magyarországon és Olaszországon kívül jelen volt ugyan minden szövetségesnél a német hadsereg, de „megegyezés” alapján, Olaszország megszállása pedig az olasz kapituláció után következett be.

Magyarország kapitulációját a Kállay-csoport csak az angol-amerikai hadsereg megjelenésekor tudta elképzelni, s ilyen helyzetben egy esetleges német megszállási kísérletet már nem tartott igazán veszélyesnek. Vagyis Horthy és a hatalom birtokosai félték ugyan a német megszállástól, de nem tartották azt valószínűnek, s ezért nem is készültek fel erre az eshetőségre. Az ifjabb Horthy Miklós vezette kiugrási iroda által számba vett horthysta-ellenforradalmi szervezeteket és csoportosulásokat csak az „átmeneti idő” biztosítására kívánták felhasználni, nem pedig egy esetleges német megszállás elleni harcra. Még azokat az információkat sem vették komolyan, amelyek az utolsó egy-két hét alatt befutottak, s egyértelműen bizonyították a megszállási előkészületeket. Ehhez még hozzátehetjük a szélsőjobboldal különböző megnyilvánulásainak elemzése alapján, hogy ha remélték és várták is a német beavatkozást, a megszállásban igazán még ők sem hittek.

A német megszállás lehetőségére az ellenzéki közvélemény sem gondolt komolyan. A nemzetközi helyzet bizonyos fokú félreértelmezése következtében eléggé általános volt az a meggyőződés 1943 nyárutójától, hogy a háborúnak gyakorlatilag vége, nagyobb veszélyt már nem tartogat számunkra. Egyetlen gond, hogy a háborúból a békébe való átmenet ne hozzon összeomlást, ne vezessen a rend felbomlásához. A nemzetközi helyzetnek ebből az értékeléséből fakadó legfőbb tévedés az volt, hogy miközben a háború utáni jövőre vonatkozólag programok fogalmazódtak meg és viták bontakoztak ki, miközben értelmiségi félelmek erősödtek fel: milyen sors vár rájuk a háború utáni Magyarországon, arról alig esett szó, mit kell tenni „itt és most” a fasizmus ellen, a hitleri Németországgal szemben.

Jellegetesen mutatják ezt a közhangulatot azok az értelmiségi viták, amelyek a napilapok és folyóiratok hasábjain az új Magyarország berendezésének közgazdasági, szociálpolitikai és közoktatási kérdéseiről lezajlottak.

Mindezek alapján levonhatjuk talán azt a következtetést, hogy a magyar társadalomban nem alakult ki a német megszállás lehetőségével szemlélő veszélyérzet, hogy aktív ellenállásra nem volt felkészülve, és arra a legkisebb mértékben sem volt megszervezve. Ennek megértéséhez azonban tudni kell egyfelől azt, hogy minden hatalmi eszköz a kormány kezében volt, hogy a hivatalnoki pozíciók annak a középosztálynak a kezében voltak, amelynek túlnyomó többsége nemcsak a Horthy-rendszerrel volt szolidáris, vagy ha opponálta, azt jobbról tette, de jobban félt egy valódi demokratikus, vagy netán szocialista irányú átalakulástól, mint egy német beavatkozás vagy megszállás következményétől. Lelke mélyén az igazi veszélynek az előbbi tekintette. Másfelől a

demokratikus baloldali vagy népi ellenzék vagy az ilyen jellegű ellenzéki, a Horthy-rendszerben hatalmi pozíciókhoz soha közel nem jutó pártokhoz tartozott, vagy az értelmiség „politikailag hajléktalan részét” képezte. Ezt az ellenzékot mély szakadék választotta el – a rendszer szerkezetéből fakadóan – a fegyveres erők tisztikarának, az államhivatalnokai karnak döntő többségétől, mindazoktól tehát, akiknek döntési jog és hatalmi lehetőség volt a kezében.

Németország álláspontját vizsgálva a továbbiakban érdemes figyelni arra, hogy Hitler, Ribbentrop és a fasiszta Németország más vezetői nem éltek a közvetlen fenyegetés és főleg a szélsőjobboldalon keresztül érvényesíthető beavatkozás eszközeivel 1941 és 1943 között, mint ahogy arról német okmányok is tanúskodnak. Ezzel összefüggésben a Biztonsági Hivatal közvetlenül a megszállás előtt, 1944. március 11-én Hitler számára készített memoranduma, amely a „magyar probléma” katonai megoldása elleni érveket tartalmazza, önkritikusan meg is állapítja: „Magyarországnak a birodalom szempontjából való rendkívüli geopolitikai és gazdasági jelentősége ellenére a német külpolitika az utolsó években nem tett komoly kísérletet, hogy befolyásra tegyen szert a magyarországi fejlődésre, eltekintve talán a Führer közvetlen kísérleteitől, hogy Horthyt Kállay eltávolításának és a Bethlen-befolyás kikapcsolásának megnyerje.”³

A szokásos érvelés a közös háborús feladatokra, a szövetségi hűsége, a Magyarországot érhető külső veszélyekre való hivatkozás volt annak hangoztatása, hogy a bolszevizmustól egyedül a német haderő képes megvédeni Magyarországot. 1944 előtt a német haderőre sohasem hivatkoztak abban az értelemben ahogyan Veessenmayer javasolta 1943. december 10-i jelentésében, hogy a kemény követeléseket támasszák alá „a német hadosztályok és harci repülőgépek említésével”. Nemcsak nem fenyegettek így, de 1943 őse előtt nem is számoltak ilyen lehetőséggel. Egyetlen német okmány sem utal arra, hogy korábban Magyarország bármiféle megszállása foglalkoztatta volna a német politikai és katonai vezetést. Láttuk, hogy ez az elgondolás 1940 augusztusában sem merült fel, amikor pedig a német nyomás ellenére is fennállott annak a veszélye, hogy a magyar hadsereg elindul Románia ellen. Hitler parancsa csak arról szól, hogy ebben az esetben kérjenek átvonulást Magyarországtól a román olajmezők megszállására. 1943 szeptemberétől készülnek az első tervek, azoknak az információknak a következményeként, amelyek a magyar béketapogatózásokról és azoknak belpolitikai hatásáról Berlinbe eljutottak.

Végül a megszállással kapcsolatban még egy kérdést szükséges felvetni. Az a benyomásom, hogy bár könyvtárnyi irodalom van már Magyarország német megszállásáról, Hitler igazi indítékait a történetírás még nem tárta fel teljesen. Nem figyeltünk fel kellően arra, hogy sem a magyarországi belső viszonyok, sem a keleti front akkori helyzete – bár a szovjet csapatok március közepén egyes pontokon alig 150–170 kilométerre álltak az akkori magyar határtól –, önmagában még nem indokolta a megszállás 1944 márciusi sürgős végrehajtását.

Tudjuk, Hitler február 28-án adta ki utasítását a megszállási terv végső változatának kidolgozására, s nem fogadta el a vezérkar március végére javasolt időpontját, mert azt túl

³ Process des grand criminals des guerres. XXXV. 358–365. D–679. Magyarul közli Zsigmond László: Két dátum. Történelmi Szemle, 1958. 1–2. sz. Valamint: Magyarország és a második világháború. Budapest. 1959. 169. sz. irat.

későinek tartotta. Márciusban félt volna már egy szovjet áttöréstől a Kárpátokon? A dokumentumokban nincs ennek nyoma. A megszállás előtt egy héttel kiadott hadműveleti parancsában az első hadműveleti zónát, amelyet a Wehrmachtnak meg kellett szállnia, így határozta meg: „Nyugat-Magyarország a Tiszáig. Ezt a zónát a továbbiakban Kelet-Magyarországtól el kell zárni. A politikai eseményektől függ, hogy később Kelet-Magyarországot is megszálljuk-e”. Tehát az országnak az a része nem került megszállás alá, ahol az a két harcra kész magyar hadtest tartózkodott – Horthy bizalmasának, Veress Lajosnak a parancsnoksága alatt –, amely megnyithatta volna a határokat. Nem logikus-e arra gondolni, hogy ha a német hadvezetés már márciusban a Kárpátokon való szovjet áttöréstől tartott, akkor éppen Magyarország keleti területeit kellett volna megszállnia?

A németeknek azonban nemigen lehettek kétségeik, hogy a magyar kormányzat mindent hajlandó megtenni, nehogy a szovjet hadsereg Magyarország területére lépjen, noha nem ismerhették Kállay Miklós miniszterelnöknek azt az 1944. februári üzenetét, amelyet a Svájcban tárgyaló Barcza Györgynek küldött: „Ha nekünk választanunk kell – míg más tényező nem jelentkezik – egy lényegében defenzív Németország és egy expanzív Oroszország között, mi nem tehetünk mást, mint kitartunk Németország mellett.” Tudjuk, Kállay egész „új taktikája” a kivárára épült, nem pedig a feltétel nélküli megadásra, amelyet korábban az angol–amerikai hadsereg megérkezésére számítva elvileg elismert ugyan, de már 1944 elején elutasított, mert, mint március elején a semleges országokba akkreditált követeknek írta, „ez ma orosz inváziót vagy bolsevik behatolást jelentene”.

Az új taktikának része lett volna a Szovjetunióval való tényleges hadiállapot megszüntetése, méghozzá úgy, hogy a magyar csapatokat visszavonnák a keleti frontról, és a határokon sorakoztatnák fel védelemre. E koncepció jegyében kérte már januárban Szombathelyi Ferenc vezérkari főnök a német főhadiszállástól a magyar megszálló alakulatok hazatérésének engedélyezését. Ugyanezt kérte Horthy is Hitlerhez írt levelében február 12-én. Nem vitás, Horthy levele jelentős szerepet játszott Hitler ama elhatározásában, hogy megszállja Magyarországot. Ezt a korábbi források és a náci alvezérek későbbi vallomásai is megerősítik. Mégis, önmagában elegendő indok lett volna ez? A magyar kormány 1943 augusztusa óta szinte szüntelenül kérte a keleten levő magyar alakulatok hazatérésének engedélyezését, s ez szerepet is játszott a megszállási terv kidolgozásában, de nem vezetett döntésre. Horthy levelét február 17-én adták át Hitlernek, aki azonban csak 11 nappal később rendelte el a megszállás sürgős előkészítését.

Mire várt Hitler, illetve milyen más információk kapcsolódtak a magyar hadsereg hazatérését kérő kormányzói levélhez? Nem olyan információk-e, amelyek azt a gyanút keltették a német hadvezetésben, hogy „más tényező jelentkezett” a magyaroknál. Nem általánosságban, hiszen arról tudomásuk volt, hogy Magyarország érintkezésben áll a nyugati hatalmakkal. Ez a megszállást előbb is, később is indokolhatta volna. Egy szövetséges légi misszió várható érkezése azonban – amely „bizalmas” beszédtemává válva, komolyabb ejtőernyős erővé formálódott Budapesten –, amely összekapcsolódott egy trieszti partraszállásról szóló – a szövetséges hatalmak által szándékosan terjesztett hamis – információval, már sürgőssé tehetette a „magyarországi helyzet tisztázását”.

Ribbentrop egyik kihallgatásán így indokolta Magyarország megszállását: „Ejtőernyős hadosztályokról beszéltek, Magyarországon leszálló ejtőernyős hadosztályokról.”⁴ Ha most ehhez hozzátesszük, hogy március vége felé várták a valóságos angol misszió ledobását Magyarország területére, s hogy a háromtagú amerikai misszió március 17-én meg is érkezett, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy Hitler egy közeli Magyarországot is érintő angol-amerikai katonai akciótól való félelmében adott utasítást a megszállás végrehajtására.

Érdekes módon tükröződik ez a Német Biztonsági Hivatal már említett memorandumában. A memorandum készítője ugyan nem hitt az angol invázióban, de hivatkozott arra, hogy ez lehetett a megszállási parancs alapja. „A meggondolás – olvashatjuk –, hogy idejében kell szembeszállni esetleges angol intervencióval, ugyan fontolóra vehető, ezt én a legnagyobb mértékben valószínűtlennek tartom . . .” S amikor azt részletezi, hogy az „evolúciós” megoldás előnyökkel járna, 7. pontként a következőket írta: „Magyarországnak német csapatokkal való esetleg szükségessé váló telepítése angol invázióval szembeni biztosítása céljából is, békésen, tancsapatok útján, mint Romániában, végrehajthatók.”⁵

Vizsgálódásainkban megemlítettük, de nem elemeztük azt a tényt, hogy amikor a Magyarország ellen készülő német egységek egy részét a szovjet frontra küldték, a nyugati megszálló erőktől vontak el újabb alakulatokat. Talán azt sem értékeltük pontosan, hogy a magyar politikai és katonai vezetést mennyire meglepetésként érte, hogy az, amitől állandóan szorongtak, éppen 1944 márciusában következett be. Hajlandóak voltunk ezt pusztán ostobaságnak betudni. Holott a meglepetés bizonyos szempontból indokolt volt, hiszen a Kállay-kormány – mint láttuk – akkor éppen az „időnyerést” tekintette fő feladatának.

A megszállás formális indoklása német részről természetesen a magyar hűtlenség és a bolsevizmus elleni küzdelem volt. A valóságos indokhoz azonban, azt hiszem, akkor jutunk közelebb, ha a normandiai partraszállást, az „Overlord” előkészítését tanulmányozzuk. Az utóbbi években több fontos munka jelent meg az angol Special Operations Executive (SOE) és az amerikai Office of Strategic Services (OSS) tevékenységéről. Ezek a munkák eredeti forrásokra támaszkodva tárják fel az Overlorddal kapcsolatos félrevezető akciókat, az ún. „Phantom Army” tevékenységét.

Amikor Teheránban Roosevelt, Sztálin és Churchill megegyezett az angol-amerikai hadsereg franciaországi partraszállásában, elvi megállapodás született a fő stratégiai félrevezető hadjáratokról is. Ez az Operation Bodyguard nevet kapta. Ennek a tervnek egyik része volt az Operation Zeppelin, amelynek feladata a német csapatok Balkánon tartása volt annak sugalmazásával, hogy ott várható egy invázió és azzal, hogy a csatlós országokban ösztönözze az ellenállást szabotázsakciókkal és bombázással. Remélték, hogy ezzel is lekötnek német erőket, s elterelik a figyelmet az Overlord körzetéről. 1944. március 3-án Moszkvában megegyezést írtak alá az angol–szovjet együttműködésről a Bodyguard-ban.⁶

⁴ C. A. Macartney: *October Fifteenth*, Edinburg, 1961. II. 231. 1. sz. jegyzet.

⁵ L. a 3. sz. jegyzetet.

⁶ David Stafford: *Britain and European Resistance 1940–1945*, Oxford, 1980. 173.

Ebben az összefüggésben érdemes idézni David Stafford könyvének néhány sorát arról, miként kapcsolódott össze a magyar, román, bolgár béketapogatózások fogadtatása Londonban a Bodyguard érdekeivel. „Az a hiedelem – írja a szerző –, hogy a csatlósok különbekét akarnak aláírni, és el akarnak szakadni a németektől, az ezekből az országokból jövő béketapogatózásokra alapozódott. De ezek a béketapogatózások azon feltételezésekre támaszkodtak, hogy a Balkánon brit partraszállás várható. – S mert a Bodyguard stratégiai szükségletei miatt nem lehetett kijózanítani őket ebből az ideából, a béketapogatózások nagymértékben hamis feltevésekre épültek.”

A félrevezető akcióhoz, a hamis információk továbbítása szempontjából hasznosnak bizonyult az a kapcsolat is, amely a magyar–brit titkos tárgyalások révén a magyar megbízottak és a SOE között létrejött. Az Anthony Cave Brown által szerkesztett „The secret war report of the OSS” című könyvben olvashatjuk: „. . . a kapcsolat hasznosnak bizonyult a Bodyguard szempontjából, amely a stratégiai megtévesztés nagyvonalú terve volt, hogy félrevezessék Hitlert az 1944-es európai szövetséges invázió idejéről és helyéről. A (magyar) béketapogatózások olyan információkat ültettek el, amelyek megerősítették Hitlernek azt az aggodalmát, hogy fennáll egy brit támadás lehetősége a ljubljanoi résen keresztül a Juliai Alpokban Bécs és onnan Budapest ellen. Hitler ezt a veszélyt határozott lehetőségnek tekintette”.⁸

Talán ez adja meg a nyitját Hitler ama döntésének, hogy nem vár tovább, és 1944. március 19-én megszállja Magyarországot.

⁷Uo. 173–175.

⁸The Secret War Report of the OSS. Edited and introduction by Anthony Cave Brown. New York. 1976. 299.